O posibilă scurtă istorie a iluminatului public în orașul Sibiu

Răzvan C. POP

Direcția Județeană pentru Cultură a județului Sibiu
Sibiu County Cultural Directorate
Personal e-mail: razvan_c_pop@yahoo.com

A Possible Short History of Public Illumination in Sibiu

The present article tries to present a short history of electricity and publicand private lighting. We can share out local lighting history in two distinct parts, themedieval years and the modern years. In the Medieval years we can speak about a civilaspect pf the local public lighting. The neighborhoods inside the medieval fortress werethe ones who took care of the public lighting. In 1760 there already night-watchers indifferent local streets. The important date in the public lighting evolution is 1817, whenemperor Franz I visited Sibiu. The Magistrate decided to light all the streets of Sibiuthorough his visit. In 1837 it became permanent and in 1895 it became electric. Beforethe Second World War, Sibiu has 76% percentage of the city covered by public lighting,becoming so one of the most important examples of Romanian public lighting. Thepublic lighting in Sibiu modernize itself thorough the past century.

Keywords: Sibiu, Tranylvania, electricity, public lighting

Karl Dorschlag, pictorul preferat al generațiilor de sibieni din secolul al XIX-lea realiza în 1896[1], cinci picturi alegorice ale vârstelor iluminatului public al Sibiului.

Karl Dorschlag

În prima lucrare el realizează o imagine a Sibiului la 1145, anul convenit în tradția istorică a sașilor, drept anul de intemeiere al Sibiului. Iluminatul se realiza prin focuri de tabără. A doua lucrare reda imaginea Sibiului de la 1442, o cetate asediată de armatele otomane. Iluminatul se realiza prin făclii. Un al treile tablou reprezenta Sibiul anului 1687 în atelierul orfevarului Sebastian Hann, o perioadă propice artei în cetatea sibiană. Iluminatul se realiza prin lumânări. Sibiul secolelor XVIII-XIX este tema celei de a patra reprezentări. Sibiul este ludic şi în sărbătoare. Iluminatul public se realiza prin lămpi de petrol şi lampioane. Ultima lucrare este Sibiul prezent (Sibiul anului 1896) când iluminatul se realizează prin lămpi luminate electric.

Aceasta poate fi considerată o linie continuă a evoluției iluminatului în Sibiu. O istorie a iluminatului poate fi împărțită în două etape evolutive: o primă etapă care cuprinde perioada evului mediu, a renaşterii dar care merge până în timpul administrației habsburgice şi o a doua etapă evolutivă care poate fi poziționată cronologic începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea şi până în prezent.

Prima etapă a evoluției iluminatului public şi privat în Sibiu se caracterizează printr-un aspect civil, social al acestuia. Iluminatul era un apanaj al securizării interne

a cetății și era în directa responsabilitate a cetățenilor. Aceștia se organizează încă din primele secole în vecinătătți, acele structuri administrative care au marcat istoria Sibiului până în perioada contemporană. Prima vecinătate este atestată în 1563[2] dar este probabil ca acestea să fi existat cu mult înaintea acestui an. Relația dintre acestea cu vecinătatea se realiza prin vilikul orașului, una dintre cele mai importante funcții administrative din viața unui oraș transilvan și mai ales din cea a Sibiului. Vilikul este atestat încă din 1346[3], ori relația sa directă cu vecinătățile este un fenomen cert al istoriei sibiene. Vilikul avea în atribuții permanenta supraveghere a bunei întrețineri a orașului. În 1510[4] sunt numărate 1311 case în interiorul cetății Sibiului, toate acestea fiind împărțite în vecinătăți. Acestea ajung prin reorganizări la un număr 31[5] de structuri la începutul secolului al XVIII-lea. În 1790, Martin Hochmeister numără în almanahul său, 32[6] de astfel de vecinătăți în interiorul vechii cetăți, toate structurate în jurul a patru nuclee, acestea fiind reprezentate de cele patru porți funcționale ale cetății Sibiului, poarta Cisnădiei, poarta Ocnei, poarta Elisabeta și poarta Turnului. Tot el este cel care prezintă în continuare atribuțiile acestor vecinătăți. Dintre acestea, cele mai importante sunt cele atribuții erau cele de pază, ordine, reparații. De asemenea trei activități esențiale erau controlul permenanet al vecinătății pentru combaterea incendiilor, asigurarea siguranței pe timp de noapte și asigurarea accesului la apă potabilă.[7] Asigurarea siguranței pe timp de noapte se făcea și prin iluminarea străzilor, aceasta făcându-se pe cheltuiala vecinătăților. De altfel în același almanah sunt atestați și doi meșteri de șnururi[8], unul locuind în piața Aurarilor, pe nume Bartholomaeus Orth și altul locuind pe strada Argintarilor, pe nume Anna Herrmannin.

Încă din 1757[9], printr-un ordin imperial, vecinătățile au obligația de a angaja paznici plătiți pe timpul nopții și care aveau obligația de a și asigura luminarea străzilor în timp ce acestea sunt traficate. Deja la 1760 astfel de paznici sunt atestați pe străzile de astăzi Mitropoliei și General Gheorghe Magheru. La începutul secolului al XIX-lea iluminatul stradal se făcea mai întâi cu lumânări dar numai în seri fără lună, deci fără luminare naturală.[10]

La începutul secolului al XIX-lea magistratul orașului începe tot mai mult să administreze iluminatul public. Interesul acestuia a fost permanent dovadă fiind o serie de măsuri pe care acesta le adoptă în acest sens. Astfel, în 1589[11], Magistratul sibian decide arestarea pe loc a celor prinși pe străzile orașului după ora 21.00, mai ales dacă acesta nu are lumină. Decizia urma a fi pusă în aplicare de către vecinătăți. În 15 octombrie 1750[12], Magistratul decide că nimeni nu poate merge pe străzile Sibiului după ora de stingere, dacă nu posedă la el o lanternă aprinsă.

Același Magistrat adoptă în 1771 un Regulament pentru Stingerea Incendiilor[13]. Prin acest regulament se decide amplasarea unei lanterne în turnul bisericii parohiale (în prezent biserica Sfânta Maria din piața Huet). Această lanternă urma a fi aprinsă înspre zona de incendiu. În același an, în luna septembrie[14], prin decizia administrației locale, sunt montate trei lanterne pentru iluminare în pasajul de sub Podul Minciunilor (pasaj demolat în 1851) alături de două santinele.

Sibiu, Podul Minciunilor, Fotografie de Franz Michaelis

Momentul hotărâtor care a dus la preluarea iluminatului public în administrare publică a fost vizita familiei imperiale habsburgice Francisc I și Carolina Augusta în septembrie 1817[15]. Magistratul decide, în pregătirea vizitei, iluminarea tuturor străzilor, obligația revenind vecinătăților. Pe strada Tipografilor[16] de astăzi, vecinătatea montase nouă lanterne, înzestrate cu lămpi de ulei. Aceste lămpi cu ulei au continuat a fi utilizate și în anii următori, așa cum sunt atestate în 1835[17].

Acest moment a inițiat o dezbatere importantă în societatea sibiană și în administrația locală, ambele divizându-se între cei care susțineau menținerea iluminatului public și cei care nu îl considerau necesar. În cele din urmă, au câștigat cei care nu au susținut acest proiect care astfel a fost respins. Motivația anului 1817 ne poate părea astăzi cel puțin naivă, dar ea reprezintă o excelentă imagine a mentalității locale la începutul secolului al XIX-lea. Astfel, adoptarea iluminatului public pe timp de seară a fost respinsă deoarece oamenii de „bunăcredință"[18] nu circulă seara pe străzile orașului.

Iluminatul public este preluat de administrația locală și devine permanent pe timp de seară în 1837[19].

Demersul este ajutat şi de decizia guvernatorului Transilvaniei, Karl Borromäus zu Schwarzenberg, din 1851[20] de a menține iluminatul public funcțional în fiecare noapte. În 1862[21] iluminatul public se realiza cu lanterne pe bază de petrol lampant.

Sibiu, Edificiul Băncii Albina de pe strada Mitropoliei. pe fațadă se poate observa un felinar cu lampă de petrol

Ultimul sfert al secolului al XIX-lea aduce cu sine la Sibiu, acel element care va transforma decisiv şi definitiv iluminatul public sibian: curentul electric. Activitatea de pionierat a electricienilor sibieni aduc primele realizări importante. Fabrica de textile Scherer este cea care implementat primele electrificări ale unor clădiri, în 1884[22] patinoarul orașului (situat pe actualul bulevard al Victoriei în locul unde astăzi este sediul Universității Lucian Blaga) iar începând cu 23 noiembrie 1892[23] este electrificată şi Casa Reuniunilor, aflată în imediata apropiere a patinoarului, unde astăzi se afla „Casa Armatei".

În 1893, între 29 iunie şi 10 iulie are loc al Sibiu, în proaspăta electrificată Casă a Reuniunilor, o expoziție de electrificare, menită a populariza noul sistem inclusiv iluminatul public electric. Eforturile elitei sibiene, amintind aici pe Carl Wolff, pe Gustav Binder, Gustav Maetz, Andreas Rieger sau mitropolitul Miron Românul şi Partenie Cosma, au fost considerabile, miza curentului electric fiind una în măsură a readuce Sibiul în linia principală a evoluției culturale şi economice. Din acest motiv, cel care a implementat la Sibiu această nouă tehnologie, a fost tocmai Oskar von Miller, unul dintre părinții mondiali ai electricității. Sub directa sa coordonare se va realiza electrificare întregii regiuni a Sibiului atât în mediul rural dar mai ales în cel urban.

Expoziție electrică. Sibiu

Anunțul publicitar al lui Oscar von Miller din presa vremii

Complexul electric de la Sadu

În 1895, în 4 mai[24] Festetics Andor, ministrul Comerțului de la Budapesta semnează actele necesare înființării proiectului de electificare şi iluminare a Sibiului şi a zonei înconjurătoare, inclusiv a viitoarei hidrocentrale Sadu I. La 18 mai[25] are loc Adunarea Constitutivă a Uzinei Electrice din Sibiu (Hermannstadter Elektrizitatswerk Aktiengesellschaft – HEW) ca la un an jumătate mai târziu în 19 decembrie 1896[26] să se inaugureze Uzina Electrică a Sibiului. Acesta este monetul pentru care Carl Doschlag realizează lucrările prezentate la începutul articolului.

Sediul Uzinei electrice din Piața „1 decembrie 1918" din Sibiu

Din acest moment Sibiul a fost complet electrificat, în regie proprie, iluminatul public fiind de asemenea complet refăcut pe sistem electric.

Rând pe rând importante clădiri ale orașului sau spații urbane intens traficate au fost iluminat cu ajutorul curentului electric. Ceea ce a permis curentul electric a fost răspândirea la nivelul întregului teritoriu urban al Sibiului a posibilității de iluminare. În 1903[27] este electrificată Gara orașului, în 1904 Baia Populară iar în 1906 hotelul Împăratul Romanilor.[28] Începând cu 30 aprilie 1905[29], parcul Subarini este iluminat public cu electricitate până la „aleea Pinilor". În decembrie 1906[30] este iluminat Turnul Sfatului şi ceasul de la penultimul etaj. Biserica romano-catolică din piața Mare este iluminată în ziua de ajun a Crăciunului din 1910[31]. În același an este iluminat podul ce lega cartierul Terezian[32] de zona centrală a orașului. Actualele cartiere ae Sibiului, Guşterița şi Turnişor, sate de sine stătătoare în acel moment, au fost electrificate şi iluminate în 1901 respectiv 1905[33].

Gara electrificată (începând cu 1903) din Sibiu

Hotelul Împăratul Romanilor, curtea interioară,1906

Turnul Sfatului

Podul Terezian

Înlocuirea lâmpilor cu filament de cărbune sau cu petrol nu a fost un proces rapid, ele pentru o perioadă consistentă existând în paralel. Introducerea iluminatului public cu curent electric nu a fost un proces care s-a implementat complet, ci unul paralele, înlocuirea făcându-se în etape consecutive. Doar în jurul anului 1910[34] se va ajunge la o înlocuire completă a lâmpilor cu filament de cărbune cu cele cu filament de metal şi a lămpilor cu petrol cu cele electrice. În 1913[35], lămpile din piaţa Mare sunt şi ele înlocuite cu lămpi noi electrice, cu filament metalic. Au fost instalate lămpi cu un total de 3.000 de lumânări.

Statuia Sfântului Nepomuk, Piaţa Mare. Fotografie de Emil Fischer

Piaţa Mare. Fotografie de Emil Fischer

Piaţa Huet

Piața Mică. Fotografie de Emil Fischer

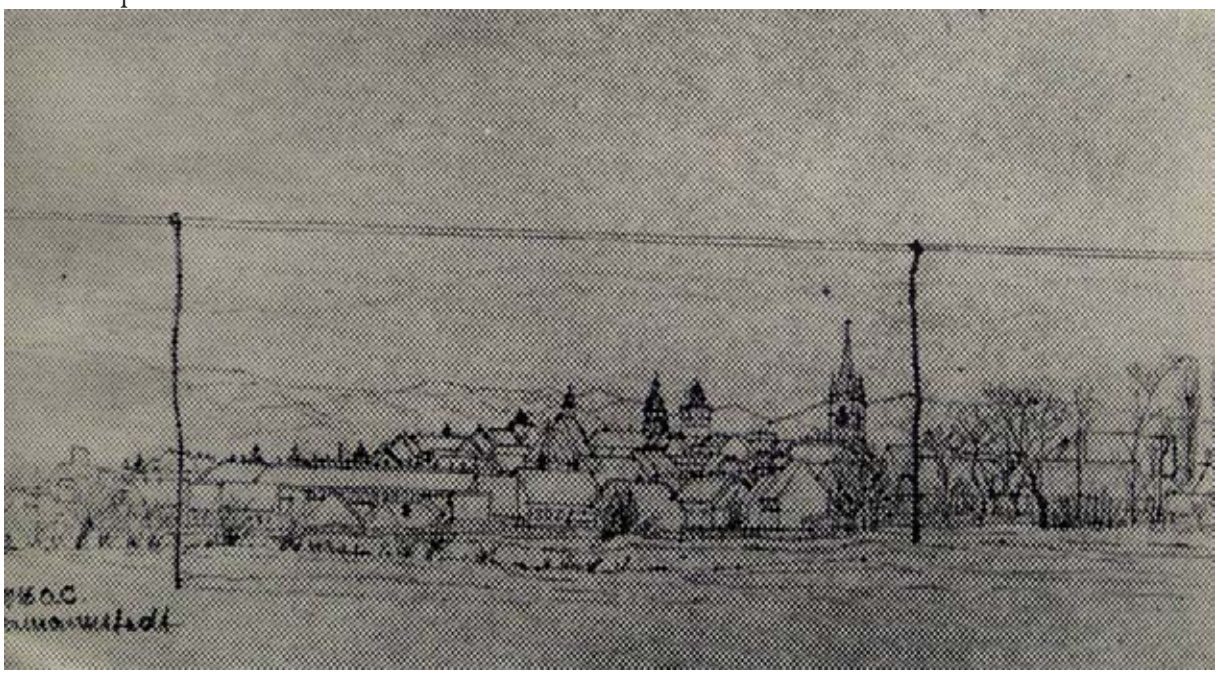

Casa Altemberger. Fotografie de Emil Fischer

Strada Andrei Șaguna din Sibiu

În timpul celor două conflagrații mondiale iluminatul public este redus, revenind aproape la parametrii precedenți electrificării. Acestea se datorau aproprierii frontului de Sibiu dar şi a posibilității bombardamentelor armatelor comatante. În Primul Război Mondial, în 1917[36], Magistratul împarte cartele de petrol pentru asigurarea luminii necesare, iluminatul public fiind închis. De asemenea, în 1943[37], deci în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, administrația locală decide impunerea camuflajului după orele 18.00, iluminatul public fiind închis.

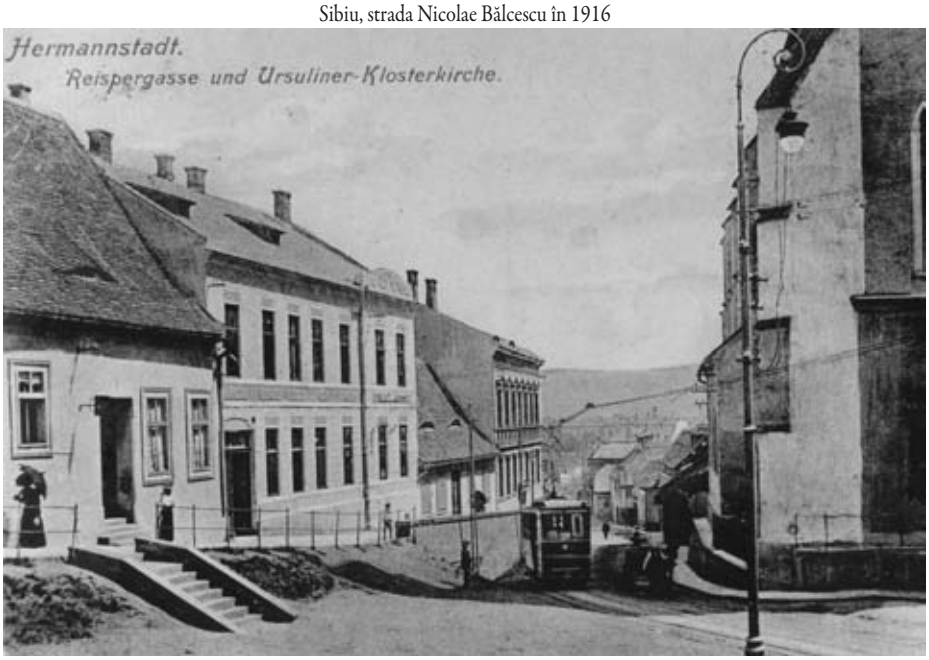

Sibiul în 1916. Grafică de Otto Czekelius

Paşi importanţi în modernizarea sistemului de iluminat public al Sibiului se fac în perioada interbelică. Sistemul devine controlat, aprinderea şi stingerea iluminatului făcându-se coordonat începând cu 1926[38], când au fost instalate primele panouri de contact. Comanda se va centraliza 13 ani mai târziu, în 1939. Procesul de ameliorare a iluminatului public a fost unul permanent şi costisitor. Astfel, la şedinţa din 29 decembrie 1929[39], organizată de administraţia locală cu proprietarii din oraşul Sibiu, printre investiţiile prezentate a fost şi extinderea iluminatului public, aceste lucrări fiind bugetate cu 400.000 lei. În 1939, lămpile din strada Nicolae Bălcescu, de astăzi, sunt înlocuite cu unele noi ce se bazau pe tehnica de iluminare prin vapori de mercur.

Sibiu, strada Nicolae Bălcescu în 1916

Sibiu, strada Gheorghe Magheru

Iluminatul public și particular a avut în Sibiu, un exponent important pentru evoluția sa pe întreg teritoriul României. În 1925[40] sunt numărate 13.224 de unități consumatoare de curent electric, Sibiul ajungând a fi cel mai electrificat și iluminat public praș de pe teritoriul României, procentul fiind de 76,5% în 1936[41].

Cladirea Hewseta, Piața 1 decembrie 1918

Piața Mare, magazinul Seta

Intrarea României în sfera de influență sovietică și comunistă, la finalul celui de Al Doilea Război Mondial a făcut ca regimul iluminatului public sibian să fie naționalizat, intrând, în întreg procesul său de realizare, în administrarea statului român, în diferitele sale forme și instituții.

Strada Nicolae Bălcescu. Fotografie de Emil Fischer

Sibiu, Catedrala Evanghelică

Deoarece iluminatul public, la mijlocul secolului al XX-lea, nu mai era un indiciu ci o certitudine a gradului de modernizare a statelor, și statul comunist român a continuat investițiile în creșterea standardelor de calitate a acestuor servicii. În 1957[42] este realizată telecomunicare iluminatului public din Sibiu. În actele celei de a XV-a sesiuni a Sfatului Popular Sibiu din 1960[43], una din direcțiile esențiale de dezvoltare a orașului și raionului (județul Sibiu fiind desființat în acel moment) era extinderea rețelei de iluminat public. Același aspect era menționat și în actele sesiunii festive a Sfatului Popular Sibiu din 1962[44], când sunt menționate trasarea a 6.788 de metri de iluminat fluorescent. Raionul Sibiu ajunge la finalul anului mai sus amintit la un grad de electrificare de 100%[45], fiind astfel primul oraș care atinge acest procent pe teritoriul României.

Podul Minciunilor

Toate planurile de construire și extindere a orașului Sibiu, prin construirea noilor cartiere „muncitorești" au inclus în analiza lor și planificarea iluminatului public. De fiecare dată când se trasau noi străzi și cartiere, precum cartierele Terezian, Hipodrom, Vasile Aaron, Țiglari sau Valea Aurie, iluminatul public era una dintre primele lucrări efectuate.

Recesiunea economică a statului român la finalul anilor `80 a dus și la reducerea consumului și folosirii curentului electric și a iluminatului public. Acesta era închis în intervale consistente, pe timp de noapte. Nici consumul electric particular nu a fost ocolit, penele și întreruperile de curent fiind dese.

Sibiu, strada Nicolae Bălcescu și Hotelul Împăratul Romanilor

Revenirea României în sistemul statelor democrate a adus cu sine și o remodernizare a tuturor aspectelor sociale și economice. Unul dintre acestea a fost si sistemul iluminatului public din Sibiu. Nominalizarea Sibiului, în anul 2004, drept „Capitala Culturală a Europei" în anul 2007, a obligat administrația locală la o serie de investiții menite a reabilita în principal zonele patrimoniale ale orașului Sibiu. Una dintre liniile propuse spre reabilitare și modernizare a fost și iluminatul public. Astfel începând cu 2005 s-au realizat o serie de lucrări care au dus la crearea unei rețele subterane de conectare a unităților de iluminat public. Acest proces a fost continuat pe întreg teritoriul Sibiului și după anul 2007.

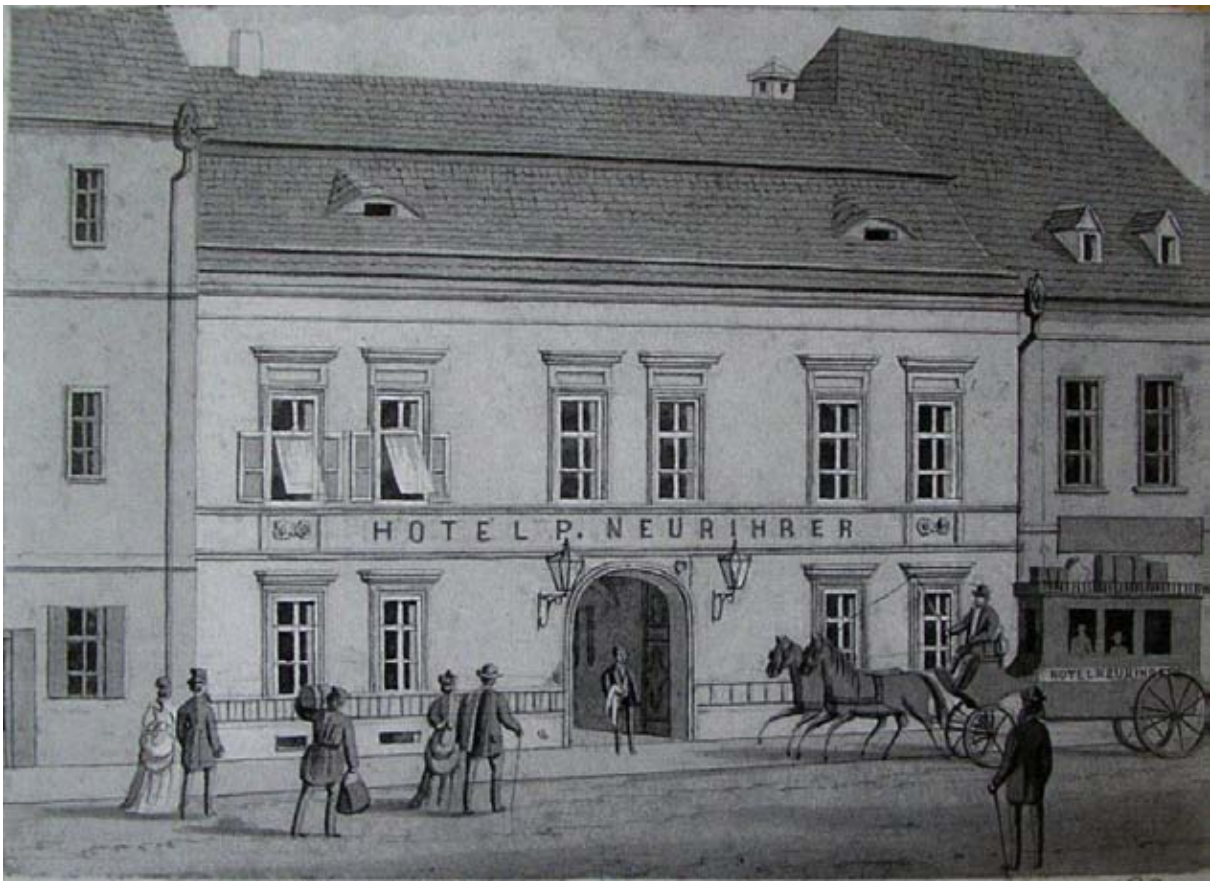
Strada Nicolae Bălcescu în 2006

Sibiu, Ulița Hanului. Fotografie de Fred Nuss

Piața Mică, fotografie de Franz Michaelis

Strada Nicolae Bălcescu, Hotel Neurihrer

Sibiu, Piața Mare. Fotografie de Willy Pragher

Note:
1. Stancu 2014, 105.
2. Derer 2003, 50.
3. Sigerus 2011, 10.
4. Sigerus 2011, 15.
5. Derer 2003, 50.
6. Hochmeister 2006, 114.
7. Hochmeister 2006, 114.
8. Hochmeister 2006, 119.
9. Sigerus 2011, 37.
10. Stancu 2014, 67.
11. Stancu 2014, 66.
12. Sigerus 2011, 36.
13. Sigerus 2011, 39.
14. Sigerus 2011, 39.
15. Sigerus 2011, 45.
16. Stancu 2014, 67.
17. Sigerus 2011, 46.
18. Stancu 2014, 67.
19. Sigerus 2011, 46.
20. Sigerus 2011, 48.
21. Stancu 2014, 67.
22. Sigerus 2011, 58.
23. Sigerus 2011, 61.
24. Stancu 2014, 82.
25. Sigerus 2011, 62.
26. Sigerus 2011, 63.
27. Sigerus 2011, 64.
28. Stancu 2014, 102.
29. Sigerus 2011, 65.
30. Sigerus 2011, 66.
31. Sigerus 2011, 67.
32. Stancu 2014, 100.
33. Stancu 2014, 53.
34. Stancu 2014, 109.
35. Stancu 2014, 109.
36. Sigerus 2011, 70.
37. Mariș 2013, 66.
38. Stancu 2014, 109.
39. Mariș 2013, 33.
40. Stancu 2014, 110.
41. Stancu 2014, 38.
42. Stancu 2014, 238.
43. Mariș 2013, 149.
44. Mariș 2013, 156.
45. Stancu 2014, 245.

Bibliography:
Hanna Derer, Sibiu: Arhitectura în epoca barocă, București, 2003
Martin Hochmeister, Sibiu. Hermannstadt. 1790. primul ghid turistic din România, Cluj Napoca, 2006
Ion Mariș, O altă cronică a Sibiului – Hermannstadt. 1930 – 2000, Sibiu, 2013
Emil Sigerus, Cronica orașului Sibiu. 1100 – 1929, Sibiu, 2011
Marcel Stancu, Sibiul și electrificarea României. Cronică ilustrată. 1891 – 2014, Sibiu, 2014

Photo sources:
- colecția personală Răzvan C. POP
- www.facebook.com/alt-hermannstadt in ansichtkarten
- colecția fotografică a Muzeului Național Brukenthal
- colecția fotografică a Complexului Național ASTRA